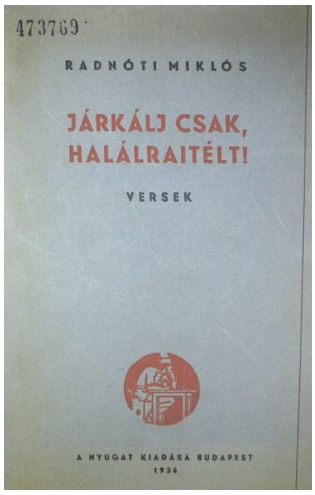

Illés György

Gátőr

80 éve ölték meg Radnóti Miklóst

Szomorú, őszi vasárnap reggel. Esik az eső, eltűntek a budai hegyek. A rádió most mondja be a legújabb árvízi jelentést. Egy-két autó tompán, átázva zörög el a ház előtt. Lekapcsoltam a készüléket, nem hallgatom tovább. Verseket keresek hírek helyett, a vékony, kis versesköteteket. Radnóti Miklós könyveit, hadd legyen teljes ez a hangulat. A költő elmondja, mennyire szerette a lassú ébredést, mikor nem cseng az ébresztőóra:

Ó, vasárnap reggel, te édes!
hat érdes reggel gondja ring
s kiúszik ablakunkon.

A költő a csöndes örömöt kereste. A város falain túl, a szabadban, a természet egyetemes és szilárd törvényei között, a fák alatt, ahol nincs irigység, ahol béke van, oly tiszta béke, mint az erdei forrás.

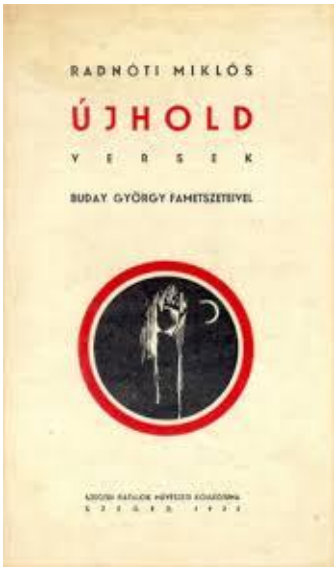
Mellettem alszik a tölgy alatt Fanni,
s mióta alszik, annyi makk hullt a fáról,
hogy minden jámbor lombbal veszekszem érte, –
mikor átkarolt, kérte, őrizzem pihenését.

Ez az édes idill nemzedékem verse is. Radnóti idillje a pilisi erdő volt. Számunkra is ilyen harmonikus marad mindörökké.

És a lomb makkal felel és feleselget,
hulló makk makkot kerget, nem tud a fán maradni.

Aztán a lány fölébred, „keze oly szép, mint szent kép keze”, végigsimítja a férfi száján, hogy ne szóljon a csendben egy szót se. Mert ebben a csendben készül a hatnapos eső, mely elmossa az őszi napfényt, s ráborítja a világra a zimankós novembert.

Így látta és szerette a világot ez a fiatal költő. Aztán más évek jönnek, s Radnóti Miklós lírájában egyre fokozódik a csalhatatlanság, ahogy fokozódott körülötte a bizonytalanság és rettenet megérzése a második világháború előtti esztendőkben. Akkor már nem számított az értelmiségi ember vasárnapi élménye és véleménye a világról. Hazamenet az erdőből a nyitott ablakokon át a véres kezű diktátorok üvöltése zúgott fel a rádióból.

Tiszta és ártatlan lélek volt Radnóti Miklós. Soha nem bántott senkit, még egy megrovó mosoly erejéig sem. A hozzá közelállókkal vigasztalta magát. Ezt is megvallotta:

Az asszonyom pipacsot lát
És füttyent nekem az úton át

– írja a „Pipacs" című versében.

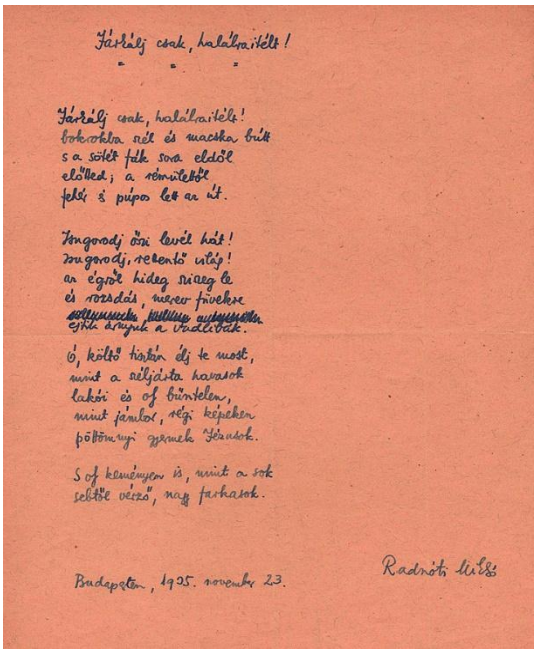
Megszerettem Radnóti Miklóst, egyre táguló csodálkozással olvastam szorongásáról, vágyairól, álmairól. Milyen szomorúság rakott fészket benne!

S fiatal férfi te! rád milyen halál vár?
bogárnyi zajjal száll golyó feléd,
vagy hangos bomba túr a földbe és
megtépett hússal hullsz majd szerteszét?

Pedig, amikor 1936-ban ezt írta, még béke volt, „ragyogó rügyön álldogált a nap", az emberek nem érezték a gonosz valóság jöttét, csak az érzékeny poéta érezte mindezt. Komor jeleket látott a mosolygó égbolton, elsuhogott mellette a fekete szárnyú háború. Álmából éjszaka felriadt, nem tudott aludni. Tudta, mi történik Németországban, mi van Itália földjén és a spanyol otthonokban.

Csak kígyó undoríthat tiszta fatörzset így,
ha bőrét hagyja rajta, mint engem undorit
e forduló világ és az ordas emberek.
Virágszülőként kezdtem én el, de fegyverek
között neveltek engem gyilkosok s megszoktam
rég a harcot itt és gyáván sosem futottam.

Nem menekült idegenbe, odahaza maradt. Menekvése: a magány, abban megbújva próbálja elviselni az időt, konokon, mint szívós téli tő. Magatartása szembeszállás, harcát így vívja:

Tárulj csak, halálraítélt!

Tárulj csak, halálraítélt!
bokrokba szét és macska bújt
s a sötét fák sora eldőlt
előlled; a rémületből
felsí s púpos lett az út.

Tengeredj őri levél hát!
Tengeredj, rezgető világ!
az égből hideg zsiráz le
és rozsdás, nyers fűrészek
[illegible]
Ősz-anyjuk a vadlovak.

Ó, költő tisztán élj te most,
mint a széljárta havasok
lakói és oly bűntelen,
mint jámbor, régi képeken
pöttömnyi gyermek Jézusok.

S oly keményen is, mint a sok
sebtől vérző, nagy farkasok.

Budapesten, 1925. november 23.

Radnóti Miklós

Ó, költő, tisztán élj te most,
mint a széljárta havasok
lakói és oly bűntelen,
mint jámbor, régi képeken
pöttömnyi gyermek Jézusok.

S oly keményen is, mint a sok
sebtől vérző, nagy farkasok.

Mivel védekezzék az emberek közt a költő? Versével, versbe írt hitével. Ezt tette Radnóti Miklós. Sorsát nem tudta elkerülni, sorsa ellenére nőtt lélekformáló költővé.

A sérelem hazafiúi vallomásokra késztette. Kitört a második világháború. Most már félelmetes sorstársaival vigasztalta magát; Dési Huber Istvánnal, a korán meghalt festőművésszel. Hiába omlott barátjára a sír földje, az emberek együttérzése feldobja őt a fénybe.

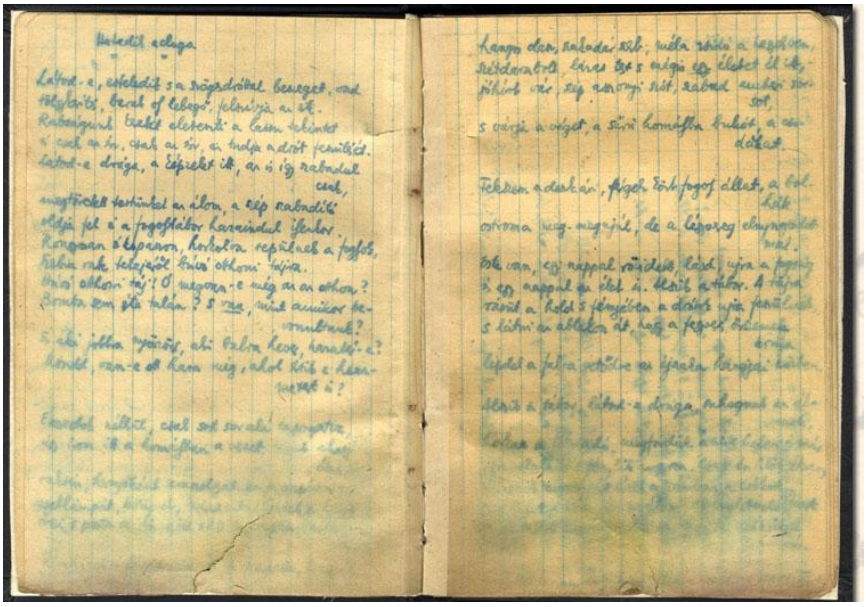

„… Éld e rossz világot / És mindig tudd, hogy mit kell tenned érte, / Hogy más legyen.”– tanácsolta önmagának. Megbélyegezték, aztán kitaszították nemzetéből. Radnóti Miklós azonban utolsó lélegzetvételig ragaszkodott hazájához. Agya, szíve bírta volna még a megaláztatást és szenvedést, de „megszökött a teste”, ahogyan ő írta Dési Huberről.

Budapestről munkaszolgálatosként hurcolták el Kádár utcai lakásából. (A házon emléktábla hirdeti, hogy ott lakott.) Embertelen körülmények között dolgoztatták a háborúban megszállt Szerbiában. Ha módját ejtette, verseket írt papírlapjaira. Zsebébe dugva hordozta magával kéziratait. Már el nem küldhette, s át nem adhatta senkinek. Csak magának írt, a megjelenés és megmaradás reménye nélkül.

Mikor a német hadigépezet összeomlott, Radnótit sok társával együtt kergették a Dunántúlon keresztül Németország felé. Holtra fáradva, éhesen, elcsigázva menetelt a költő a halálraítéltekkel.

Látta és megírta versben, hogyan lövik le őrei elfáradt társait. 1944 novembere volt, szél süvített, hideg eső áztatta vékony zubbonyát. Cipője régen szétfeslett, s lehullt a lábáról. Mezтelen lábbal, vérző sebekkel húzta magát. Mikor összeesett, rádobták egy szekérre, s a nyilasok hajszolták foglyaikat tovább. Ezzel a szekérrel zörgött át a Győr megyei Abdán.

Valaki az országúton kenyeret nyújtott feléje, de az alamizsna kihullott erőtlen ujjaiból.

A falun túl, a Rába árterületén, szelíd, szomorú rekettyésnél a Hitler-zsoldosok megállították a karaván. A zizegő őszi bokrok közé vezényelték a foglyokat, megásatták velük sírjukat, s agyonlőtték őket. Huszonkét társával együtt végezték ki Radnóti Miklóst. Nem messze tőlük, a folyóparton, bódéjánál állt egy öreg magyar gátőr, a hóhérmunka egyetlen tanúja.

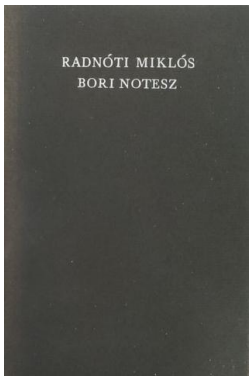

A gátőr mutatta meg a helyet, mikor 1945-ben a tömegsírt felnyitották. Szegedi barátai állták körül a gödröt. Egyenként vették fel a testeket. Az arcok már felismerhetetlenek voltak. A költő azonban tévedhetetlenül azonosította magát: zsebeiben megtalálták a kis közönséges szerbiai jegyzetfüzet lapjaira írott verseit. A sírból felszálló versek megrázó bizonyítékai a költő rendületlen emberségének és patriotizmusának. Sok vers szól a második világháború barbarizmusáról, Radnóti verseinél hitelesebben egy sem. Csak az embert ölték meg az abdai határban, a költőt nem fogta a géppisztoly golyója.

Most egyetlen Radnóti-vers jár az eszemben ezen az őszi vasárnapon, ugyanolyan teljes vallomás, mint az erdei fényekről szóló versei:

Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőhazám…

A költő ereje és jelleme ebben a versben maradt meg legteljesebben. Ez a lehajtott fejű, szomorú mozdulatú, magányos ember valójában félelem nélküli igazmondó volt.

Önzetlenebb ragaszkodást a nemzethez nem kívánhat az ember.

Ami halandó, nem támad fel, de ami erősebb a halálnál, tovább él. Kinyitom a verseskötéteit, s együtt vagyok vele.

*

Az abdai tragédia színhelyének közelében állították fel a mártírköltő szobrát, Melocco Miklós alkotását.